

BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ UGDYMASIS SKIRTINGŲ MOKOMŲJŲ DALYKŲ KONTEKSTE: TARP FRAGMENTIŠKUMO IR SISTEMINGUMO

Siekiant atliepti greitai besivystantį, technologijomis grindžiamą pasaulį, mokiniai turi pasižymėti ne tik kalbą, matematikos ar kitų mokslų kompetencijomis, bet svarbu išsiugdyti kritinio mąstymo, problemų sprendimo, atkaklumo, bendradarbiavimo, smalsumo gebėjimus (New Vision for Education, 2015). Pasaulinėje švietimo erdvėje dominuoja įvairios grupės bendrųjų (esminių) kompetencijų, kurios yra svarbios ugdant jaunąją kartą – ateities visuomenę. Pavyzdžiui, kaip teigia D. N. Perkins (2014), jau vyrauja pasaulinė tendencija ugdyti kritinį ir kūrybingą mąstymą, bendradarbiavimo įgūdžius bei nuostatas. Tokia pozicija išlaikoma ir Lietuvos mastu – Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosiose programose (2008); Bendrųjų programų atnaujinimo gairėse (2019) nurodoma kritinio mąstymo, kūrybingumo, komunikavimo ugdymas, o tuo pačiu orientuojamasi ir į pažinimo, socialinę ir emocinę, pilietinę, kūrybiškumo ir kultūrinę kompetencijas. Tenka pažymėti, kad dėmesys bendrosioms kompetencijoms skiriamas ir tarptautinio lygmens dokumentuose, kai pabrėžiamos šios esminės kompetencijos: kolektyvinė gerovė, tvarus vystymasis, atviras ir įtraukiantis bendravimas skirtingų kultūrų visuomenėje (The OECD PISA Global Competence Framework, 2018). Dar platesnis bendrųjų kompetencijų ar gebėjimų spektras pateikiamas EBPO parengtose mokymosi gairėse „The Future of Education and Skills. Education 2030“ (2018), kuriose akcentuojama individuali ir kolektyvinė gerovė, besimokančiojo veikmė, savireguliacija, įtampų valdymas, tvarios visuomenės kūrimas, socialinė ir emocinė kompetencija ir kiti ateities visuomenei reikšmingi gebėjimai. Kaip matyti, itin išryškėja tiek asmens savireguliacija, savivaldumu, tiek asmens veikimu visuomenėje grįstos kompetencijos. Tuo pačiu ataskaitoje „Future Work Skills 2020“ (2011) dominuoja kognityvinis informacijos valdymas, tarpkultūriškumas, inovatyvus bei adaptyvus mąstymas, socialinis intelektas ar tarpdiscipliniškumas. Atlikta tarptautinių ir nacionalinių švietimo dokumentų analizė parodo nekvestionuojamą bendrųjų kompetencijų ugdymo(si) svarbą, jų reikalingumą šiuolaikiniam o tuo pačiu ir ateities žmogui. Todėl šio tyrimo tikslas – ištirti bendrųjų kompetencijų ugdymo raišką skirtingų mokomųjų dalykų pamokose ar neformaliuose užsiėmimuose yra aktualus ir savalaikis.

Tyrimo logika ir tyrimo rezultatai. Tyrimui atrinktos 53 Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklos, 2019 m. dalyvavusios išoriniame rizikos vertinime. Iš viso išnagrinėta 883 pamokų kortelių, kuriuose buvo fiksuotos mokytojų planuojamos ugdyti bendrosios kompetencijos (1 lentelė).

1 lentelė. Bendrųjų kompetencijų raiška skirtingų mokomųjų dalykų ir nefomalių veiklų metu

	Asmeninė	Bendradarbiavimo	Iniciatyvumo	Kūrybingumo	Komunikavimo	Kultūrinė	Socialinė	Mokėjimo mokytis	Pažinimo
Lietuvių k.	23,7	5,1	10,2	15,3	67,8	1,7	30,5	72,9	44,1
Literatūra	29,7	6,3	17,2	29,7	67,2	3,1	46,9	59,4	50
Anglų k.	17,4	6,5	4,3	2,2	63	0	28,3	58,7	21,7

Lenkų k.	8,3	0	16,7	8,3	41,7	0	25	50	75
Matematika	27,5	7,7	13,2	12,1	40,7	0	37,4	70,3	47,3
Chemija	40	6,7	20	13,3	86,7	0	40	46,7	40
Fizika	21,4	0	0	21,4	35,7	0	42,9	42,9	50
Muzika	47,8	0	30,4	52,2	52,2	4,3	34,8	30,4	56,5
Istorija	15,6	3,1	9,4	12,5	50	0	28,1	46,9	53,1
Geografija	17,6	0	0	0	47,1	0	58,8	47,1	58,8
Ekonomika	50	0	0	0	50	0	0	50	50
Psichologija	100	0	0	100	100	0	0	0	100
Technologijos	32	4	28	52	44	4	32	60	20
Vokiečių k.	25	25	0	0	50	0	25	0	75
Etika	71,4	0	0	0	85,7	0	57,1	0	42,9
Kūno k.	61,3	12,9	16,1	22,6	35,5	0	54,8	32,3	19,4
Dailė	21,4	0	28,6	42,9	28,6	14,3	0	35,7	50
Rusų k.	17,9	0	17,9	25	71,4	3,6	35,7	60,7	35,7
Tikyba	25	33,3	0	8,3	25	0	41,7	16,7	33,3
Biologija	26,7	6,7	33,3	20	73,3	0	20	66,7	80
Karjeros projektavimas	0	0	100	0	0	0	100	0	100
IKT	12,5	0	18,8	37,5	18,8	0	12,5	62,5	25
Gamta ir žmogus	18,5	3,7	11,1	18,5	59,3	3,7	40,7	51,9	63
Šokis	57,1	0	0	14,3	28,6	14,3	14,3	14,3	0
Klasės val.	33,3	33,3	0	0	100	0	100	0	33,3
Žmogaus sauga	60	0	20	20	60	0	60	40	60
Neformali veikla	50	0	40	40	30	0	40	10	20

Dažniausiai ugdoma bendroji kompetencija.

Rečiausiai ugdoma bendroji kompetencija (patenka procentinė išraiška mažiau nei 20 proc.).

Kaip matyti iš 1 lentelės, mažiausiai dėmesio skiriama kūrybingumo, iniciatyvumo, bendradarbiavimo kompetencijų ugdymuisi, o dėmesys kultūrinei kompetencijai praktiškai nėra fiksuojamas. Akivaizdu, kad mokinio priartinimas prie socialinės, kultūrinės aplinkos, joje glūdinčių savybių, elgsenos, mąstymo bruožų, tradicijų bei papročių pažinimo, nėra nei socialinių mokslų, nei humanitarinių ir kitų sričių pamokų prioritetas, nes tik 14,3 proc. dailės, 3,7 proc. gamtos ir žmogaus, 3,6 proc. rusų k. pamokų ugdoma kultūrinė kompetencija.

Vis dėlto įvairių mokomųjų dalykų ir neformalių veiklų metu dažniausiai planuojama mokėjimo mokyti, pažinimo bei komunikavimo kompetencijų ugdymas(is). Tyrimo duomenimis atskleista, kad **mokėjimo mokyti kompetencija** dažniausiai ugdoma lietuvių k. (72,9 proc.), matematikos (70,3 proc.), biologijos (66,7 proc.), IKT (62,5 proc.) pamokų metu. Tačiau šios kompetencijos nebuvo planuota ugdyti vokiečių k., etikos, psichologijos pamokose ir karjeros konsultavimo užsiėmimų metu.

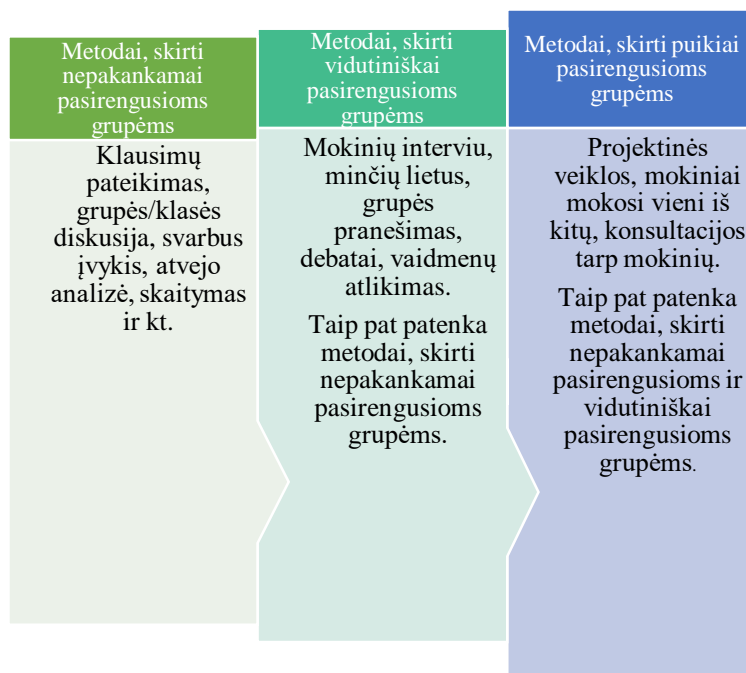
Taip pat svarbus vaidmuo šiuolaikinėje mokykloje tenka **pažinimo kompetencijos** ugdymuisi. Šią kompetenciją planuota ugdyti visuose psichologijos ir karjeros orientavimo užsiėmimuose (100 proc.) bei 70 proc. vokiečių k. ar lenkų k. pamokų. Vyrauja nemaža pamokų dalis (lietuvių k., literatūra, matematika, istorija, chemija, fizika ir kt.), kuriose minėta kompetencija ugdyta apie 50 proc. šių

pamokų. Vis dėlto pažinimo kompetencija rečiausiai ugdoma anglų kalbos (21,7 proc.), technologijų (20 proc.), kūno kultūros (19,4 proc.) pamokose ar neformaliose veiklose (20 proc.).

Tyrimo duomenys rodo, kad mokytojai įžvelgia ir **komunikavimo kompetencijos** ugdymo svarbą. Pastaroji kompetencija dažniausiai buvo ugdoma klasių valandėlių (100 proc.) metu, psichologijos užsiėmimuose (100 proc.), chemijos (86,7 proc.), etikos (85,7 proc.), biologijos (73,3 proc.) pamokose. Taip pat nemažas dėmesys šios kompetencijos ugdymui skirtas lietuvių kalbos (67,8 proc.), literatūros (67,2 proc.), rusų k. (71,4 proc.), anglų k. (63 proc.) pamokų metu. Nors įžvelgiama ir dviprasmiška situacija, kai būtent įvairių mokomųjų kalbų pamokose ši kompetencija nebuvo esminė. Taip pat tyrimo duomenys rodo, kad kitose pamokose šios kompetencijos ugdymas retas, nes procentinės išraiškos nesiekia 50 proc.

Kadangi viena iš svarbiausių bendrųjų kompetencijų ugdymosi sąlygų – aktyvus, visapusiškai įsitraukęs mokinytis, gebantis individualiai ir atsakingai priimti sprendimus, todėl svarbu nagrinėti, kokios sudaromos **pažinimo, komunikavimo ir mokėjimo mokytis kompetencijų** ugdymo(si) galimybės taikant aktyviuosius mokymo(si) metodus. Pasitelkta J. Spiro ir L. Finkel (1998) siūloma aktyviųjų mokymosi metodų klasifikacija, išskiriant tris grupes: metodai skirti nepakankamai pasirengusioms, vidutiniškai pasirengusioms ir puikiai pasirengusioms mokinių grupėms. Tokio pobūdžio analizė leidžia atskleisti ir prognozuoti, ar sudaromos tinkamos sąlygos numatytų bendrųjų kompetencijų ugdymuisi. Aktyviųjų metodų skirstymas pateiktas 1 paveiksle.

1 pav. Aktyviųjų mokymosi metodų klasifikacija pagal J. Spiro, L. Finkel (1998)

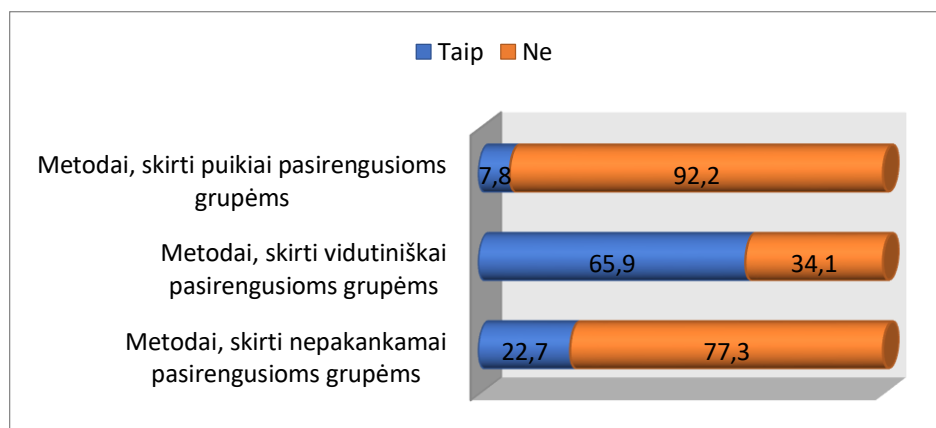

Nepasirengusiose mokinių grupėse taikomi griežtai struktūruoti metodai, kuomet mokytojas mokiniams duoda aiškius nurodymus: klausimų pateikimas, klasės ar grupių diskusija, atvejo analizė, skaitymas, svarbių faktų nagrinėjimas. Vidutiniškai pasirengusiose grupėse gali būti taikomi ir

nepasirengusių grupių metodai, tačiau jau šiose klasėse taikomas minčių lietus, mokinių interviu, grupės pranešimas, debatai, vaidmenų atlikimas. Šiuo atveju, yra svarbus mokinių indėlis, mokiniams suteikiamos galimybės rinktis, veikti nepriklausomai, o mokymosi procesas jau yra lankstesnis. Pamokose, kuriose taikomi puikiai pasirengusiųjų grupių metodai, kardinaliai pasikeičia mokytojo vaidmuo, mokiniai sprendžia patys ir veikia nepriklausomai. Mokytojas tampa pagalbininku, konsultantu, mokiniams atliekant projektinius darbus, savarankiškai išsikeliant mokymosi tikslus ir juos realizuojant. Šiame etape itin pabrėžiama mokinių vienas kito mokymosi svarba.

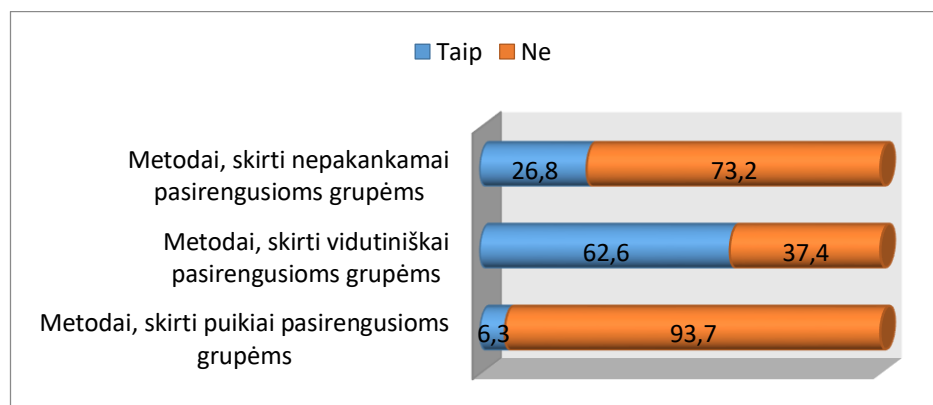
Vadovaujantis pateikta tyrimo logika, nustatyta, kad **komunikavimo kompetencija** dažniausiai ugdyta pamokose, kuriose buvo taikyti vidutiniškai pasirengusioms grupėms skirti metodai, t. y. minčių lietus, diskusija, pranešimai, vaidmenų atlikimai ir kt. Vis dėlto išryškėjo 22,7 proc. pamokų, kuriose taikyti tik nepakankamai pasirengusių grupių metodai: skaitymas, tekstų nagrinėjimas, įtraukianti paskaita ir kt., kurių metu taip pat buvo ugdoma komunikavimo kompetencija (2 pav.).

2 pav. Komunikavimo kompetencijos ugdymas, taikant aktyviuosius mokymo(si) metodus

Vis dėlto išryškėja savotiška antitezė tarp taikomų metodų ir pažinimo bei mokėjimo mokytis kompetencijų ugdymo(si). Atsižvelgiant į tai, kad **pažinimo kompetencijos** ugdymas iš esmės yra siejamas su motyvacija, gebėjimu pažinti save, pasaulį apmąstant patirtį, remiantis žiniomis ir tyrinėjant, akivaizdu, kad taikomais metodais tik iš dalies gali būti išsiugdoma minėta kompetencija (3 pav.).

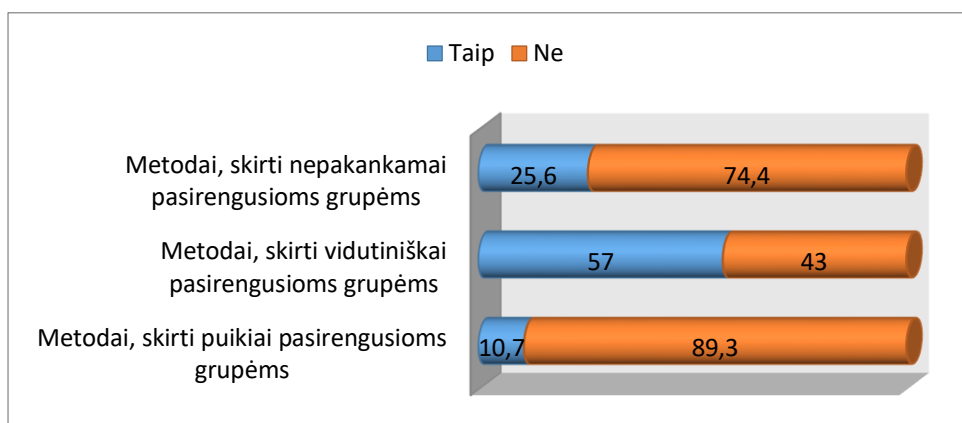
3 pav. Pažinimo kompetencijos ugdymas, taikant aktyviuosius mokymo(si) metodus

Iš 3 pav. matyti, kad dažniausiai *pažinimo kompetencija* ugdoma tose pamokose, kuriose dominuoja metodai, skirti vidutiniškai pasirengusioms grupėms. Tokiose pamokose mokomoji veikla grindžiama minčių lietumi, mokinių interviu, grupės pranešimais, debatais, vaidmenų atlikimu ir kt.. Atsižvelgiant į šių metodų specifiką, galima teigti, kad mokytojai sudaro galimybę mokiniams ieškoti idėjų, atskleisti savąjį požiūrį, tačiau šie metodai nelaiduoja savivaldaus mokymosi, laisvės pačiam vaikui priimti sprendimus. Tik nedidelėje dalyje išorinio rizikos vertinimo metu stebėtų pamokų (6,3 proc) pažinimo kompetencija ugdyta pamokose, kuriose pasitelkti projektiniai darbai, taikytas mokymasis vieniems iš kitų, vienas kito konsultavimas ir pan. Tokiu būdu sudarytos visapusiškos galimybės mokiniams tyrinėti, ugdytis kritinį mąstymą, įtvirtinti problemų sprendimo, savirefleksijos gebėjimus (Bendrujų programų atnaujinimo gairės, 2019).

Analogiška situacija išryškėja kalbant apie *mokėjimo mokyti kompetencijos* ugdymą, kai daugumoje pamokų taikomų metodų specifiką riboja visapusišką mokėjimo mokyti kompetencijos iš(si)ugdymą.

4 pav. Mokėjimo mokyti kompetencijos ugdymas, taikant aktyviuosius mokymo(si) metodus

Tokio pobūdžio abejones kelia neatitiktis tarp pačios kompetencijos paskirties ir sudarytų galimybių tai įgyvendinti. Mokėjimo mokyti kompetencija siejama su savivaldžiu mokymusi, kai kiekvienas mokinys individualiai išsikelia tikslus ir uždavinius, pasirenka mokymosi strategijas, priemones, planuoja efektyvų laiko ir informacijos valdymą, įsivertina mokymosi pažangą, numato individualaus tobulėjimo rekomendacijas, tačiau tyrimo duomenys rodo, kad net 57 proc. pamokų yra taikomi metodai, skirti vidutiniškai pasirengusioms grupėms. Vadinasi, mokymosi procesas yra kontroliuojamas ir struktūruojamas mokytojo. Taip pat tyrimo duomenimis nustatyta, kad 25,6 proc. pamokų vyrauja nepakankamai pasirengusių grupių metodai, kuriuos taikant siekiama ugdyti ir jau minėtą mokėjimo mokyti kompetenciją. Šiose pamokose dominuoja aiški ir griežtai mokytojo kontroliuojama pamokos struktūra, todėl mokinio savarankiškumas gali būti fragmentiškas, etapinis. Tik 10,7 pamokų mokėjimo mokyti kompetencija ugdoma orientuojantis į aktyviuosius metodus, skirtus puikiai pasirengusioms grupėms.

Apibendrinimieji teiginiai.

1. Tyrimo duomenimis atskleista, kad mokyklose, kuriose buvo atliktas išorinis rizikos vertinimas, bendrųjų kompetencijų ugdymas nėra sistemingas. Dalis bendrųjų kompetencijų – kultūrinė, socialinė – ugdomos tik kelių mokomųjų dalykų metu arba apskritai nėra ugdomos. Tačiau pagrindinis dėmesys didžiosios dalies užsiėmimų ir pamokų metu skiriamas mokėjimo mokytis, pažinimo ir komunikavimo kompetencijoms.
2. Atlikta pamokose taikomų aktyviųjų mokymosi metodų ir pasirinktų ugdyti bendrųjų kompetencijų analizė išryškino vyraujančias antitezes. Didžiojoje dalyje pamokų taikomi vidutiniškai pasirengusioms grupėms skirti metodai apriboja visapusišką, tinkamą bendrųjų kompetencijų išsiugdymą.
3. Pateiktų duomenų pagrindu, galima teigti, kad pažinimo bei mokėjimo mokytis kompetencijų ugdymuisi didžiojoje dalyje pamokų nėra sudaromos savivaldžiu mokymusi grindžiamos galimybės.

LITERATŪRA

- Aktyvaus mokymosi metodai: mokytojo knyga (1998) [vertė Vitalija Lapeškienė]. – Vilnius : Garnelis.*
- Bendrųjų programų atnaujinimo gairės (2019). Švietimo aprūpinimo centras.*
- New Vision for Education. Unlocking the Potential of Technology (2015). World Economic Forum.*
- Perkins, D. N. (2014). *Future Wise. Educating Our Children for a Changing World. A Wiley Brand.*
- Pradinio ir pagrindinio ugdymo programos bendrosios programos. 2008 m. rugpjūčio 26 d. Nr. ISAK-2433.*
- The Future of Education and Skills. Education 2030 (2018). OECD.*
- The OECD PISA Global Competence Framework. Preparing Our Youth for an Inclusive and Sustainable World (2018).*
- Future Work Skills 2020 (2011). Institute for the Future for the University of Phoenix Research Institute.*

*Apžvalgą parengė
dr. Agnė Juškevičienė
Nacionalinės švietimo agentūros
ES SF projekto „Neformaliojo vaikų švietimo, ikimokyklinio,
priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo vertinimo,
įsivertinimo tobulinimas ir plėtotė“
metodininkė*